

Velmi významné bylo zdůraznění nutnosti komplexního přístupu k sociologické teorii společnosti a potřebných sociálních informací pro zkoumání sociální struktury. Diskutovalo se také o otázce uspokojování potřeb v souvislosti s dalším rozvojem socialistické společnosti a o pesimismu a krizi západní sociologie.

Ze symposia bude vydán sborník a diskuse u kulatého stolu bude uveřejněna v bulharském sociologickém časopise *Sociologičeski problemi* (v ruštině).

Libuše Lišková

Výzkum vybraných aspektů životního způsobu učňovské mládeže

Součástí rozsáhlého výzkumu životního způsobu, o kterém byli čtenáři Sociologického časopisu podrobně informováni, bylo mimo jiné také sociologické šetření učňovské mládeže.(1) Cílem bylo získat konkrétní poznatky o některých stránkách života mládeže zařazené do profesionální přípravy na povolání převážně dělnického typu, a tím zároveň podklady pro možné zaměření politickovýchovného působení v dané oblasti. Multidimenzionální obsah pojmu životní způsob bylo nutné pro konkrétní výzkum operacionalizovat, i když to znamenalo určité zjednodušení. Autoři projektu se soustředili na čtyři specifické oblasti: životní a pracovní prostředí, hodnotovou orientaci, profesionální a spotřební aspirace, volný čas a způsoby jeho trávení.

Učňovská mládež, která byla předmětem našeho zájmu, má přesně vymezenou věkovou limitaci. Je dána nástupem do učňovského poměru po zakončení základního povinného školního vzdělání (tj. 15.–16. rok) a absolvováním závěrečných zkoušek. Délka učební přípravy se v našich podmínkách pohybuje mezi dvěma až pěti lety, přičemž pětileté obory jsou zakončeny maturitou. Nejčastější formou je v současné době tříletý učební poměr, to znamená, že skupina zahrnuje většinou mládež ve věku 15–18 let. S postupným zaváděním nového školského systému se bude věková hranice měnit.

V průběhu učebního poměru probíhá příprava na budoucí zařazení do pracovního procesu v dělnické profesi – tedy příprava lidského faktoru výrobních sil – ve formě teoretické a praktické výuky za částečné ekonomické aktivity připravovaných a s tím zároveň příprava na zařazení do dělnické třídy. Jde o období, které je maximálně otevřeno působení vnějších faktorů, a to faktorů s výrazným racionálním nábojem. Institucionalizace přípravy učňů v socialistickém systému, zejména pokud je soustředěna v odborných učilištích, vytváří předpoklady k organizovaným a cílevědomým zásahům ve prospěch formování socialistických hodnot a plného rozvoje osobnosti. Během učebního poměru si učňové osvojují manuální dovednosti a návyky, všeobecné a speciální vědomosti a společenskopolitické hodnoty, s kterými se potom začleňují do širších společenských vztahů. Odborný výcvik se od skutečné ekonomické aktivity liší řadou znaků; mladí lidé si v něm řízeně osvojují potřebné pracovní vlastnosti, spojují teoretické vědomosti a praktické schopnosti a zároveň jsou objektem systematického výchovného působení, a to nejen ve smyslu profesionální přípravy. Postavení v závodě je odlišné od ostatních pracovníků jak funkčním zařazením, tak stupněm odpovědnosti; nejsou za vykonanou práci většinou plně honorováni; v tom se odráží jejich zatímni nepřipravenost k plnému výkonu povolání. Ani společensko-politickou funkci neplní v plném rozsahu – ostatně ani nemohou, protože z větší části nejsou plnoletí – a do dělnické třídy jsou zařazení až po nástupu do řádného pracovního poměru.

Z odlišnosti postavení této skupiny mládeže v ekonomicko-politické struktuře vyplývají při srovnání s pracující a studentskou mládeží i odlišnosti v postojích, názorech, motivech jednání, zájmech a přáních. Nejde o rozdílnosti zásadního charakteru, ale projevují se v některých hodnotových orientacích i v životním způsobu.

Pro získání konkrétních dat o této mládeži jsme zvolili výběrové šetření v terénu s použitím dotazníku a nestandardizovaného rozhovoru. Omezené možnosti pracoviště, odkud byl výzkum veden, a široká škála variant v přípravě na povolání učebním poměrem(2) si vynutily záměrný výběr respondentů s předběžným stanovením kritérií, jimiž se staly druh učebního oboru, charakter lokality, způsob přípravy a velikost střediska přípravy.

První kritérium považujeme za nejvýznamnější a aplikovali jsme je na odvětví národního hospodářství tak, abychom získali čtyři skupiny učebních oborů, které jsou určující podle počtu učňů, podle důležitosti pro celkový charakter výroby v ČSR i s přihlédnutím k převaze chlapců nebo dívek v oboru. Do šetření bylo vybráno:

(1) Koordinátorem byl Výzkumný ústav životní úrovně Bratislava.

(2) V šestnácti skupinách podle odvětví ná-

rodního hospodářství se učňové připravují celkem na 292 povolání.

strojírenství a kovodělná výroba (celkem 79 230 učňů, z toho 5860 dívek), stavebnictví (celkem 37 345 učňů, z toho 202 dívek), textil a oděvní průmysl (celkem 17 796 učňů, z toho 16 480 dívek), obchod, pohostinství a nevýrobní služby (celkem 42 498 učňů, z toho 34 951 dívek).⁽³⁾ Jde o obory charakteristické, s vysokým počtem učňů, s typickými podmínkami přípravy v továrních celcích, nebo naopak v malých provozovnách. Záměrně byla vyloučena odvětví, která mají zcela specifický charakter práce — hornictví, zemědělství a lesnictví — a také rukodělná umělecko-řemeslná výroba, kde je jednak počet učňů v relaci s celkovým množstvím zanedbatelný, jednak pracovní úkoly inklinují k umělecké tvorbě a jsou proto atypické.

U lokality jsme přihlíželi především k velikosti, podle níž jsme vytvořili tři skupiny — velkých měst nad 50 000 obyvatel, středních měst od 10 000 do 50 000 a malých měst od 5000 do 10 000 obyvatel. Vzhledem k tomu, že do výběru nebyly pojaty zemědělské obory, bylo možné opomenout místa menší než s 5000 obyvateli a za účelné jsme pokládali vyhnout se také Praze jako městu se zcela zvláštními podmínkami. Lokality byly vybrány na českém území, při hypotéze, že geografické umístění nemá pro životní způsob zásadní významnost, kromě rekreačních oblastí s jejich možnostmi věnovat se určitým sportům.

Způsob přípravy učňů je v našich podmínkách dvojího druhu — v odborných učilištích a v učňovských střediscích, vždy doplněn výukou v učňovské škole. Při výběru jsme přihlíželi k tomu, že zvolenou výzkumnou technikou lze vhodně použít především při větším soustředění respondentů, a proto jsme volili učňovské školy. Spolupracovali jsme přitom s oddělením učňovských škol ministerstva školství ČSR.

Posledním kritériem je velikost zkoumaného střediska přípravy učňů, při kterém jsme se snažili vyvarovat extrémních hodnot a vybírali jsme tedy učňovské školy s průměrným počtem žáků. V každé škole proběhl výzkum ve třech třídách, v 1., 2. a 3. ročníku podle náhodného výběru tazatelem. Šetření pomocí dotazníku bylo doplněno pro všestrannější pohled na problematiku volným rozhovorem s představiteli státní instituce (ředitelem, učitelem školy) a společenské organizace, do jejíž pravomoci mládež patří (SSM). Byly jim položeny otázky týkající se jejich názorů na vztah učňů k povolání a na způsoby trávení volného času. Výzkumnou zprávu z místa šetření uzavírala stručná charakteristika lokality podle demografických, geografických, ekonomických a společensko-kulturních ukazatelů. Empirická data získaná šetřením by v hlavních rysech měla být platná pro celou sociální skupinu, protože záměrný výběr se orientoval na respondenty charakteristické z kvantitativních i kvalitativních hledisek. Výzkum byl uskutečněn v březnu 1972, tazateli byli posluchači oboru sociologie na FFUK.

Identifikační znaky

Celkový počet respondentů z učňovských škol byl 804, z toho bylo 46 % dívek a 54 % chlapců. Jejich věk se pohyboval od 16 do 19 let, byli zařazeni v 1. (49,7 %) 2. (26,9 %) a 3. (23,4 %) ročníku učebního poměru. Nerovnoměrnost vyplývá z rozdílu v počtech žáků, způsobených odlišným plánem a úbytkem učňů v průběhu profesionální přípravy. ZDŠ ukončili v 85 % devátou třídou, 11 % vyšlo z 8. a zbytek ze 7. třídy. Rozložení učňů s neúplným základním vzděláním jsou ve zkoumaných odvětvích soustředěna především do stavebnictví a strojírenství, kde z toho vyplývají zvláštní nároky na obsah i metodiku přípravného procesu.

Pracovní a životní prostředí

jako předpokládaná determinanta životního způsobu bylo specifikováno několika údaji. Všeobecnou charakteristiku míst, jejich pracovních podmínek a možnosti kulturního využití podali pracovníci v terénu písemně a obecně je diferencována podle velikosti lokality. Rozmístění zkoumaných škol však není totožné s bydlištěm respondentů — ti bydlí podle získaných údajů většinou na vesnici (48 %), ostatní lokality jsou rozloženy stejnoměrně: malé město 18,5 %, střední 17,0 % a velké 16,5 %. Učňové z vesnic jsou žáky učňovských škol ve městech všech velikostí.

Způsobem bydlení jsme v šetření učňovského dorostu rozuměli skutečnosti týkající se ubytování respondentů v průběhu týdne; u volných dní jsme předpokládali, že jsou tráveny v rodinách. Zkoumaná mládež bydlí většinou u rodičů, celkově 76,2 %, v internátech je 22,3 %. V internátech jsou častěji ubytováni žáci v malých a středních městech, pokud jde o obory, tak ze stavebnictví a pohostinství.

Jako součást rodinného prostředí jsme zkoumali zaměstnání a vzdělání rodičů — obojí potvrdilo vysokou statusovou návaznost. Otcové (36,2 %) i matky (39,1 %) pracují nejčastěji jako dělníci; pokud jde o vzdělání, jsou otcové nejčastěji vyučeni

(3) Údaje jsou z roku 1971.

(56,3 %), matky mají základní školu (47,6 %). Počet sourozenců dokresluje sociální situaci v rodinách respondentů, které jsou spíše početnější: 38,6 % odpovídajících uvádí dalšího jednoho sourozence, 26,5 % další dva.

Hodnotová orientace

Při zařazování hodnotové orientace do projektu výzkumu učňovské mládeže jsme si byli vědomi složitosti daného jevu, patřícího k nejstrukturovanějším charakteristikám individua; jestliže jsme však chtěli zachytit alespoň v zúžené podobě zdroje určitého chování učňů, položili jsme jim otázky, které sice nemohou objasnit celou šíři hodnotové orientace, ale vypovídají o preferencích, hodnotách a faktorech, jímž respondenti dávají přednost. Vycházeli jsme především z jejich vztahu k práci a povolání, respektive k učebnímu oboru, který byl většinou hodnocen jako dobrý; 64,8 % dotazovaných má svůj obor docela rádo, „velmi rád“ odpovědělo na danou otázku 27,3 %. Lhostejnost a negativní vztah vyslovilo pouze nepatrné množství respondentů (2,1 % a 1,9 %). Zjištěné relace platí u všech zkoumaných odvětví národního hospodářství – hodnoty o něco vyšší než průměr (odpověď „velmi rád“) se objevily u stavebnictví.(4) Pozitivní postoje k vybranému povolání jsou v souladu s pozitivní motivací profesionální volby; 63,9 % respondentů si vybralo učební obor z vlastní záliby, 10,6 % na radu rodičů nebo učitelů. Pro 19,6 % to bylo nouzové řešení, protože se nedostali na jiný obor nebo na původně vybranou školu.

Očekávání v oblasti povolání se soustředilo především na dvě hlavní hodnoty: stálou práci a výdělek a zajímavou pracovní činnost.

Absolutně nejvyšší počet dotazovaných (přes 60 %) očekává od svého budoucího profesionálního zařazení zajímavou práci, stabilní a spojenou se stálým výdělkem. Profesionální očekávání můžeme hodnotit u učňovské mládeže jako realistické a reálné; veřejným míněním někdy předpokládaná preference materiálních výhod se u respondentů v našem výzkumu neprojevala. Za profesionální úspěch se považuje získání místa, které by zaručovalo zajímavou a stabilní práci s odpovídajícím výdělkem a základní podmínkou k dosažení tohoto úspěchu jsou podle odpovědí znalosti a schopnosti (741 voleb) a na druhém místě – společenská angažovanost (173 voleb). Při možnosti dvou voleb bylo nejčastějším právě spojení dvou výše uvedených faktorů, svědčící o odpovědném chápání subjektivních předpokladů pro zařazení do pracovního procesu i významu společenské aktivity v socialistické společnosti.

Dobrá kvalifikace je na prvním místě také na žebříčku hodnot, které by učňovská mládež zahrnutá do výzkumu chtěla dosáhnout v příštích deseti letech. Na druhém se umístilo rodinné štěstí a teprve se značným odstupem následuje vysoká životní úroveň. Také činitelé, které respondenti považují pro svůj život za nejdůležitější, jsou v souladu s uvedenými preferencemi. Při dvou možných volbách jde o: zdraví (celkem 525 voleb), dobré výsledky v učebním oboru (458 voleb), zajímavou práci (116 voleb), peníze (96 voleb).

Nejčastějším spojením bylo zdraví a dobré výsledky v oboru. Při oceňování charakterových vlastností (pořadí: pravdomluvnost, čestnost, pracovitost, vzdělanost, oblíbenost v kolektivu) se zkoumaní učňové přiklonili k základním uznávaným etickým normám.

V projektu výzkumu životního způsobu jsme vyslovili hypotézu o vysokém stupni konformnosti učňovské populace. K jejímu ověření jsme použili otázky: „Vadilo by Vám, kdybyste se podstatně odlišoval od svých spolužáků?“ Odpovědi ukázaly, že jen nepatrné množství respondentů záměrně vyhledává odlišnost (0,7 %) zatímco větší část přiznává, že jí podstatná odlišnost vadí zásadně (24,7 %) nebo někdy (29,4 %). Konformnost se ovšem vztahuje ke stejné věkové skupině; odlišení od starších generací v chování a oblékání je pokládáno za přirozené.

Profesionální a spotřební aspirace

byly zkoumány jako dynamický prvek, jako součást formulace cílů, které si respondenti do budoucnosti kladou. Aspirace na další, podstatné zvyšování kvalifikace studiem jsou u respondentů nízké (19,2 %), a odpovídá tomu také vztah k formám výuky: 55,1 % dává přednost praktickému výcviku před teoretickými předměty ve škole. Většina dotazovaných (54,4 %) chce pracovat ve svém povolání, vysoké procento neutrálních odpovědí(5) (25,4 %) zrcadlí nejistotu vyplývající z minimálních profesionálních a životních zkušeností. Zkoumaná populace ve všech vybraných odvětvích národního hospodářství z větší části nechce změnit svůj obor a neprojevuje fluktuální tendence.

(4) V jednotlivých učňovských školách se a 33,3 %.
stavařskými profesemi to bylo 36,9 %, 32,7 %

(5) Tj. nevím, nejsem rozhodnut(a).

Spotřební cíle učňů jsou jenom do určité míry bezprostřední; jejich realizaci brzdí omezenost finančních prostředků. Nejvíce konkrétních spotřebních plánů se vztahovalo k oblečení, jehož doplnění považují mladí lidé, a zejména dívky, za nejaktuálnější potřebu. Odhodlání šetřit dokazuje realistický postoj mladé generace. V investicích finančních prostředků se na druhém místě objevuje cestování, přirozená touha mládeže, a teprve potom další spotřební předměty: motocykl, magnetofon nebo gramofon, sportovní vybavení.

Volný čas a způsob jeho trávení

patří k důležitým faktorům charakterizujícím životní způsob. Význam volného času progresivně roste v souvislosti s procesy vědeckotechnické revoluce, a tedy se zkracováním pracovní doby — a také se zrychlováním dopravy, zlepšováním služeb.

V baterii otázek týkajících se volného času jsme se snažili zjistit:

- s kým, v jaké společnosti učňové nejčastěji tráví volný čas
- co tvoří náplň sobot a nedělí
- jak tráví dovolenou
- které jsou jejich mimopracovní zájmy a koníčky
- zda pomáhají rodičům při domácích pracích
- jaké jsou možnosti trávit volný čas podle subjektivního názoru respondentů.

Otázka — s kým — byla zodpovězena úměrně věku respondentů: nejčastěji se sdružují ve skupinách vrstevníků, volný čas tráví nejraději s partou (38,5%), nebo ve dvojici — s přítelkyní (23,5%) nebo kamarádem (23,2%). Samotářů je poměrně málo (8,3%) a z výsledků nevyplývá, zda bývají ve volném čase sami z vlastního rozhodnutí, nebo proto, že nemají jinou možnost. S rodiči je ve volném čase pouze velmi malá část dotazovaných (2,6%), mládež této věkové kategorie plně využívá relativní samostatnosti, kterou většinou nabyла teprve po skončení ZDS nebo ji získává až v průběhu učebního poměru.

Orientace na skupinu je pro dospívající zcela typická a hraje často rozhodující úlohu i v jiných oblastech, než je volný čas. Složení party je nejčastěji koedukované, musí se v ní chlapci i děvčata (66%). Homogenní skupiny tvoří spíše chlapci (13,7%), daleko méně často dívky (3,9%). I ti z respondentů, kteří jinak uvádějí, že tráví volný čas ve dvojici, se zároveň hlásí ke skupině. Že nemají partu, uvádí 132 učňů, tj. 16,2% — a zase není jasné, jaké důvody k tomu vedou. Vzhledem k celkově kolektivnímu zaměření mládeže lze předpokládat, že ve většině případů neodmítají život ve skupině, ale nemají ve svém okolí takovou, do které by mohli vstoupit.

Nejbližší kamarádi dotazovaných jsou z místa bydliště (69,8%), tam se ostatně tráví většina volného času a je i více příležitostí k navazování neformálních kontaktů. Pozadu zůstává škola (15,0%) a internát (5,1%). 9% uvádí jako své nejbližší přátele mladé lidi „odjinud“, blíže specifikováno to bývá jako sportovní klub nebo „z místa kde máme chatu“. Že nemá žádné důvěrné přátele připouští jenom 9 jednotlivců (1,1%).

Kontrolní otázka zjišťovala, s kým bývají respondenti v sobotu a v neděli většinu času. Výsledky vcelku odpovídají již zjištěným skutečnostem. Nejčastějším společníkem je parta, i když méně často než u volného času obecně (33,2%), potom přítel (21,6%) a přítelkyně (20,1%). Více než u obecné otázky udávají respondenti, že tráví volný čas s rodiči (15,6%) — také proto, že se v uvedených dnech více zdržují doma. 52 (6,5%) je i o víkendu samo.

Náplň volných sobot a nedělí je co do množství variant bohatá, je však využívána poměrně jednostranně. Při možnosti volby tří aktivit jsme v souhrnném výsledku získali pořadí činností, jimiž se dotazovaní nejčastěji zabývají. Je to: návštěva kina (373 voleb), tanec, diskotéka (336 voleb), výlet do přírody (303 volby), schůzka s přítelem (přítelkyní) (259 voleb), schůzka s partou (201 volba), aktivní sport (160 voleb), pobyt doma (141 volba), pobyt v hospodě (91 volba).

Stejný žebříček náplně volného času vytvořily i odpovědi na otázku „navštíví(a) jste v posledním měsíci dvakrát nebo vícekrát...“ — s jednou výjimkou: návštěva hospody se posunula na čtvrté místo. Podle výsledků je na prvním místě mezi aktivitami volného času kino a na dalším tanec a pobyt v přírodě.

Delším časovým úsekem mimo školní a pracovní povinnosti je dovolená nebo prázdniny. I když nejsou u učňů tak dlouhé a kompaktní jako u studentů, přece představují v oblasti volného času významný faktor, do určité míry charakteristický pro ráz mimopracovní činnosti. Zjišťovali jsme proto, kde učňové strávili hlavní část poslední dovolené, a z toho částečně vyplývá i jak.

Většina odpovídajících byla odkázána na prostředí rodiny, ve kterém se pohybuje i po celé zbývajcí období roku, a tedy také na obvyklé způsoby trávení volného času. Změnu a také více aktivního odpočinku přinesl pobyt v přírodě, na trampu

nebo na chatě. Dovolená v zahraničí patří u učňů stále ještě k výjimečným, stejně jako v závodním rekreačním zařízení.

Aktivní sport zaujímá mezi volenými činnostmi (alespoň pro sobotu a neděli) až šesté místo a nelze jej pokládat za výraznou charakteristiku učňovské mládeže. Závodních sportovců bylo mezi dotazovanými 145, ale 293 uvedlo, že nesportují vůbec. Většina se sportu věnuje zájmově, což ovšem představuje širokou škálu variant: od pravidelných horolezeckých výstupů až po zápas ve stolním tenise, sehraný dvakrát do roka.

Nejobvyklejším zdrojem zábavy v domácím prostředí je sledování televize a rozhlasu a četba. Oblibu televize a rozhlasu dokumentuje skutečnost, že pouze 0,7% respondentů uvádí, že je nesleduje. Jinak 47,1% se jim věnuje alespoň občas, 31,0% se dívá pravidelně na určité pořady a 21,2% téměř na všechno. Jde tedy o nejmasovější náplň volného času. Menší zájem je o četbu. 39,0% respondentů totiž uvádí, že pravidelně nečte ani noviny nebo časopisy. Knižkám a novinám i časopisům se věnuje 24,7%, o něco více dotazovaných sleduje nějaký časopis (noviny) — 26,9%. Knižní četbu samostatně uvádí pouze 9,4%. Všechny tyto údaje jsou do určité míry varující. Signalizují pokles náročnějších zájmů u učňovské mládeže.

Svědčí a tom ostatně i počty mladých lidí, kteří se aktivně věnují hudbě. Ze zkoumané populace 78,9 nehraje na žádný hudební nástroj, 11,1% hraje na kytaru, 3,8% na klavír a 6,2% na nějaký jiný hudební nástroj. Pasivní poslech hudby je naopak mezi zálibami respondentů na druhém místě; na prvním je s velkým náskokem motorismus (uvádějí ho i dívky!) a na třetím sport. Zjištění, že větší část zkoumané učňovské mládeže má nějakého koníčka, kterému se pravidelně věnuje, je vzhledem k výchovným cílům socialistické společnosti příznivé. Odpovědi jsou však pouze obecné a nedávají konkrétní představu o hloubce a přesném charakteru činnosti označené v dotazníku.

V pracovní hypotéze jsme předpokládali, že možnosti trávení volného času je relativně hodně, ale mladí lidé o nich málo vědí a také je málo využívají. Kladné smýšlení o možnostech věnovat se zájmům převládá i mezi respondenty: 49,9% odpovídá, že většinou má možnost, 32,8% alespoň některým. „Většinou ne“ uvádí 14,1% a „nevím“ 3,2%. Proti tradovaným názorům, které často poukazují na nedostatečnost možností, udávají respondenti většinou dostatek příležitosti k zájmové činnosti. S časovými možnostmi, které jsou opravdu ve srovnání s dospělou populací podstatně příznivější, jsou odpovídající spíše spokojeni než nespokojeni.

* * *

Vedle popsáního šetření ve dvanácti učňovských školách jsme provedli v rámci výzkumu životního způsobu učňovské mládeže další srovnávací šetření obdobným způsobem v učňovské škole oboru aranžér v Praze (velkoměsto a povolání s uměleckým zaměřením) a v odborném učilišti strojírenském a potravinářském (forma přípravy, spojená s internátním bydlením). Získané výsledky se podstatně neodlišovaly od základního výzkumu a také korelace mezi vybranými znaky celého souboru (odvětví národního hospodářství, velikost lokality, ročník učebního poměru, pohlaví) nám umožnily dojít k závěru, že základní charakteristiky jsou společné pro celou zkoumanou populaci a domníváme se, že pro učňovskou mládež obecně. Některé postoje a aktivity jsou však významně odlišné u chlapců a dívek.

Závěrečná zpráva dílčího státního výzkumného úkolu *Životní způsob učňovské mládeže* konstatuje, že charakteristickým rysem československých učňů je socialistická orientace, opravdovost a realismus. Jejich životní způsob vychází ze socialistické společnosti, akcentuje pracovní činnost, vycházející z dobrého vztahu k budoucí profesi. K prohloubení výchovy připravující se generace dělnické třídy považujeme na základě provedených sociologických šetření, pozorování a analýzy materiálů za důležité:

- Rozšířit společenskou a politickou aktivitu mladé generace už během přípravy na dělnická povolání. Znamená to nejen zvětšit počet organizovaných v SSM a dalších společenských organizacích, ale především zvýšit aktivitu všech členů.
- Upevnit vztah k povolání, zejména zvýšit profesionální aspirace a hrdost na vlastní profesi.
- Zlepšit organizaci volného času učňů a využít k tomu rozmanité formy činnosti ve střediscích přípravy i ve společenských organizacích.

Splnění těchto nároků a konečný efekt učebního poměru je do značné míry odvislý od pedagogické, odborné a politické úrovně všech pracovníků, kteří se na výchově a přípravě budoucí dělnické populace podílejí. Součástí jejich povinností a odpovědností vůči socialistické společnosti je formování socialistického životního způsobu učňovské mládeže.

Jitka Havlová